

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

ADABIYOTNING AKSIOLOGIK VAZIFALARI

Xakimova Shapoat Pazlitdinovna,
TDSHU akademik litseyi,
adabiyot o‘qituvchisi
E-mail: xakimovashafloat@gmail.com

Annotatsiya. Bugungi kunda insonlar jamiyatda o‘z qadr-qimmatlariga erishishni istaydilar. Insonning jamiyatdagi qadri toptalsa, uning hayotdan noroziligi kuchayadi. Shuning uchun adabiyot ham bu masalani yoritishni o‘z vazifasi deb biladi. Ushbu maqolada adabiyotning aksiologik vazifalari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: aksiologiya, qadriyatlar, qadr-qimmat, jamiyat, muammo, siyosat maddohi, o‘zlikni anglash, inson ruhi, e‘zozlash, asosiy omil, bosh vazifa.

Аннотация. Сегодня люди хотят добиться своего достоинства в обществе. Когда ценность человека в обществе снижается, его неудовлетворенность жизнью возрастает. Поэтому литература также считает своей задачей осветить этот вопрос. В данной статье освещаются аксиологические задачи литературы.

Ключевые слова: аксиология, ценности, достоинство, общество, проблема, политика, самосознание, человеческий дух, уважение, главный фактор, главная задача.

Annotation. Today, people want to achieve their dignity in society. When a person's value in society decreases, his dissatisfaction with life increases. Therefore, the literature also considers it its task to highlight this issue. This article highlights the axiological tasks of the literature.

Key words: axiology, values, dignity, society, problem, politics, self-awareness, human spirit, respect, the main factor, the main task.

Adabiyotning aksiologik vazifasi haqida gapirganda Qiyom Nazarovning quyidagi fikrlarini eslab o‘tish maqsadga muvofiq bo‘lardi: “Aksiologiya so‘zi grekcha “Axio” ya‘ni “qadriyat” va “logos” fan so‘zlaridan olingan bo‘lib, qadriyatlar to‘g‘risidagi bilimlar majmuasidir. Bu fan inson shaxsiga ongli va qadrlash tuyg‘usi bilan yondashishni talab etadi. Qadriyatshunoslik aksiologik ong, qadrlash tuyg‘usi aksiologik bilish, qadriyatli yondashuv va boshqalar asosida to‘plangan qadriyatlar to‘g‘risidagi bilimlar sistemasidir. Kishilar qadim zamonlardan o‘zlarini o‘rab turgan olam undagi narsa, voqea va hodisalar, odamlar o‘rtasidagi munosabatlarga baho berganlar, ularning qadri to‘g‘risida fikr yuritganlar. Qadimgi odamlar borliq haqida o‘ylaganlarida afsona, hikoyat yoki dostonlar so‘ylaganlarida olamning qadri, uning cheksizligi, koinot va odamzod aloqalari, inson umrining ma‘nosi, mazmuni maqsadi hamda botirlik, oqillik, hokisorlik, yaxshilik, vafodorlik, vatanparvarlik kabi qadriyatlarga izoh berganlar. Xalq og‘zaki ijodida umumbashariy va umuminsoniy qadriyatlarga e‘tibor berilgan. Ularning mohiyati mazmuni turlicha talqin qilingan”. Inson qadri e‘zozlanmasa u o‘zini xo‘rlangandek his etadi. Kelajakka bo‘lgan umidi yo‘qoladi. Shuning uchun, inson

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

qadrini ulug‘lash uning ruhini ko‘tarish jamiyatning bosh vazifasi bo‘lmog‘i kerak. Jamiyatning bu muammosi adabiyot uchun ham bosh omil hisoblanadi. Adabiyotning ham aksiologik vazifasi bor. Adabiyot insoniy qadriyatlarini ulug‘lashi kerak. Bu mavzu ajdodlarimiz tomonidan ham ilgari surilgan. Masalan, o‘zbek xalqi madaniyatining eng qadimgi davrlarini aks ettirgan “Alpomish” dostonida ham insoniy qadriyatlarni ulug‘lashga alohida e‘tibor berilgan. Dostondan olingan ushbu parchaga e‘tibor beraylik: Qultoy kiyimini kiyib olgan Alpomish Ultontozning to‘yiga kelib, to‘yxonaga kirsa, otasi Boybo‘ri egnida qora kiyim mesh ko‘tarib suv tashib yuribdi. Qullar Boybo‘rining bosh-ko‘zi aralash qamchilab urib-so‘kib borardi. Bu holni ko‘rgan Qultoy kiyimidagi Alpomish taxtda o‘tirgan Ultontozga shu so‘zlarni aytadi:

Ustingga kiyganing yashil-ko‘k bo‘lar,
Podsholar bo‘shatgan xurma ko‘p bo‘lar.
Har o‘lkada senday beklar ko‘p bo‘lar,
Otasini urgan farzand oq bo‘lar.
Urma deyman Boybo‘riday biyिंगni,
Qariganda gangitmagil boshini.
Ko‘zdan to‘kma selob yoshini.
Azob berma bunday katta kishini,
Egniga ortibsan suvli meshini.
Xudo olgan polvon Alpomishini,
Qariganda qilgan ekan xizmatti.
Ko‘hna biyga ta‘zir bermak uyatdir,
Sabil qilgan muna Boysin elatdi.
Polvoni kashalda o‘lib ham ketti,
Qariganda shuytib qildi xizmatti.
Qariganda yig‘latma vallamatni,
Qariganda xizimatingni qiladi.
Azob bersang hamma kuladi,
Otasini urgan qanday bo‘ladi.
Qara bo‘libdiku senga xizmatkor,
Bir nechalar o‘z holidan bexabar.
Bunga azob bemakliging ne darkor,
O‘g‘lidan ayrilib bo‘pti xoru zor.

Bu so‘zni Ultontozga aytib, borib otasining qo‘lidan meshni olib otasiga yordamlashdi.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

Dostondan olingan parchani o‘qib ko‘raylikchi, aslini olganda Ultontoz ham Boybo‘rining o‘z bolasi-ku! Nima uchun Alpomishni davrida Boybo‘ri izzat-hurmatda otalik obro‘si bilan yashab, taxt Ultontozga o‘tganda xor-zorlikda hayot kechiradi. Nimaga? Ultontoz ham otasini e‘zozlasa, uni siylab otalik hurmatini joyiga qo‘ysa bo‘lmasmidi?

-Yo‘q, Ultontoz bunday qilolmasdi.

-Nima sabab? Sababi shuki, Ultontoz Boybo‘rining nikohli xotinidan emas, nikohsiz cho‘risidan tug‘ilgan. O‘sha paytlarda garchi shariat qonuniga binoan cho‘ri xo‘jasi uchun halol hisoblansada, cho‘rining bolasiga xech kim aslzoda deb qaramagan. U ham onasi qatorida cho‘rining ishini qilgan, barcha yumushlarni qulday bajargan va qullar qatorida xo‘rlangan. Boybo‘ri biron martta bolam deb uning boshini silamagan, uni farzandi qatorida suyib erkalamagan. Ultontoz boyning erka bolasiga hasad bilan qarab, nafrat bilan katta bo‘lgan. Ultontozning yoshlikdan nafrat bilan to‘lgan qalbi u er bo‘lib yetilib, hokimiyat uning qo‘liga o‘tgan paytida bir vaqtlar o‘ziga adolatsizlik qilgan insonga nisbatan qanday yumshasin. Uning qalbidagi nafrat undan o‘ch olishni istamasinmi? Bundan ko‘rinib turibdiki, bolaning qalbi go‘yoki haydalgan shudgor, unga nima ekilsa o‘sha narsa unib chiqadi. Alpomish otasidan mehr ko‘rgani uchun mehr ko‘rsata oladi. Otadan mehr ko‘rmagan farzand esa, otaga mehr ko‘rsata olmaydi. Inson bolasi dunyoga kelibdiki, o‘ziga qadr-qimmat ko‘rmsa, unda yovuzlik hissi kuchaya boradi. Mana shu haqiqatni badiiy asar orqali kitobxonga yetkazib berish, adabiyotning aksiologik vazifasi hisoblanadi. Mustaqillik adabiyoti davrida aynan shu muammoning yoritilishini yozuvchi Tohir Malik asarlarida kuzatamiz. “Shaytanat”ni o‘qib tahlil qilgan o‘quvchi “Nima uchun Asadbek yomon yo‘lga kirib ketdi?” degan sovolga, albatta, u yashagan jamiyatni aybdor deb biladi. Bir o‘quvchining ruchkasi yo‘qolib qolganligi uchun, aslida o‘sha ruchkani kim o‘g‘irlaganligini bilmagan o‘qituvchi “Xalq dushmanining bolasiga nafratingizni izhor qilinglar” deb barcha sinf o‘quvchilarini o‘z o‘rtoqlarining yuziga tuflatishi bilan adolatsizlikda ezilgan qalbiga nafrat urug‘ini sepadi. Bu nafrat urug‘i unib chiqib esa, qancha begunoh odamlarning qoni to‘kilishiga sabab bo‘ladi.

Faqat “Shaytanat” romanida emas, mustaqillikdan ilgariroq yozilgan “Alvido, bolalik” qissasida ham yozuvchi adabiyotning aksiologik vazifasini-yomonlik urug‘i ekilgan qalbdan yaxshilik kutib bo‘lmasligi misolida isbotlab bergan. Insonning qadr-qimmatini ulug‘lanishi u yashab turgan jamiyatga bog‘liq. Shu jamiyatning bir bo‘lagi bo‘lgan oila va oilaviy muhit, atrof muhit va ta‘lim-tarbiya maskanlari, qolaversa, insonning ish joyi, uning qadr-qimmatini e‘zozlamasa, hayot inson uchun

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

mazmunsiz bo‘lib qoladi. Shuning uchun umuminsoniy qadriyatlarni ulug‘lash, inson ruhiyatini tarbiyalash adabiyotning ham vazifasi bo‘lib qolaveradi. Zotan, a‘zolari qadr-qimmatiga ega bo‘lgan jamiyatgina rivojlanadi va ravnaq topadi. Insonlari xo‘rlangan jamiyat esa tanazzulga yuz tutadi. Biz adabiyot darslarida badiiy asar orqali o‘quvchining qalbini tarbiyalab borishimiz kerak. Adabiyot siyosatning maddohi bo‘lmay inson qadr qimmatini, uning his tuyg‘ularini umuminsoniy qadriyatlarini ifoda eta olsagina o‘zining aksiologik vazifasini bajargan bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qiyom Nazarov. Aksiologiya qadriyatlar falsafasi. Toshkent, “Ma’naviyat”, 1998.
2. “Alpomish” dostoni. Toshkent, “Sharq”, 1998.
3. Tohir Malik. “Alvido bolalik”. Toshkent, “Sharq”, 2014.